

„ ... szolgálj mindazoknak ... ”

Bíró József *Trakta* című kötetéről

Bíró József *Trakta* című kötete¹ első olvasásra szokatlan zárványnak, kitérőnek tűnik a szerző életművén belül, mely ugyanakkor mégis szervesen illeszkedik a költő – performance – művész poétikájába. A *Trakta* műfajmegjelölése szerint, miként a szerző aposztrofálja őket, látszólag *mini-prózákat* foglal magában, a kötetben olvasható háromszor huszonegy, azaz hatvanhárom irodalmi szöveg tipográfiai elrendezése, ritmikussága, minimalista terjedelme és stílusa okán azonban megítélésem szerint inkább találóbban és pontosabban nevezhető *prózaersnek*, még ha a stílusukban megjelenő *prózaiség* (értsd : olykor profán, alantas stílusregiszter és / vagy az azzal való irodalmi játék) közelebb is viszi őket a prózához, mint műnemhez. Olybá tűnik tehát, hogy ugyan Bíró József mint bátor, kísérletező szerző feszegeti a műfajhatárokat, ám, üzenetmegfogalmazásának módja okán e kötetében is inkább megmarad *költőnek*, korántsem vedlik *prózaíróvá*, a szó hagyományos értelmében vett történetet pedig semmiképpen sem beszél el sajátos, műfaj- és műnemhatárokat feszegető opusaiban.

A kötet értő kritikusa, Szepes Erika is felhívja a figyelmet arra *Avantgárd szintetizáló humanizmus* című tanulmányában, hogy a költő már a címadáskor is számos értelmezési lehetőséget felkínál olvasói számára: egyrészt a *trakta* szó jelenthet lakomával, evéssel-ivással egybekötött összejövetelt, másrészt valamilyen úgy kötöttebb formában történő megtárgyalását, harmadrészt pedig a *traktátus* szóval igencsak szoros rokonságban tudományos értekezést, főként a szellemtudományok, a filozófia területén bölcséleti elv- és magyarázatrendszert. A címadás teljes mértékben tudatos választás, hiszen ha mélyebben beleássuk magunkat a *Trakta* szövegeinek olvasásába és értelmezésébe, a cím mindhárom jelentése mély értelmet nyer...

perzseld föl - ... / ... - ... a benned tanyát – vert
GONOSZT, - és vizeled le ... a ... *ferocious*
... b a n k á r o k a t !

¹ Hivatkozott kiadás: BÍRÓ József, *Trakta (mini – prózák)*, Budapest, Hungarovox Kiadó, 2003.

kedvesed, (szeretőd) *ha olyannyira kívánja ... (!)*
 ... -, hogy a hálószoba megszentelt (...) – (...)
 (... s fokhagymafüzerrel, nyelére állított cirokseprűvel
 - is - *kidekorált*) ajtófélfájához legközelebb eső
 sarokba (önbüntetésül) kiszórt (strammra szárított)
 kukoricaszemeken térdepelve
 könyörög, – : zokogva – nyíva (*asszonyi* állat - ! -)
 rimánkodik ... éve nevedet (jószántából) fohászba
 (foglalja) – fűzi — : megindultságodat férfiasan
 leplezve, hagyd sorsára szegény (tudatlan némbert)
 páriát, — : „ TE HER ALATT NŐ A PÁLMA! ”

amikor - *úm.* - „*helyzetbe – hoznak ...*” —.
(- nagy valószínűséggel ... sűrűn ... -) ...

... VERMELD EL !

A kötet szinte minden egyes esetben az aposztrophé, a megszólítás alakzatával operáló szövegei sok mindenre vonatkozóan útmutatást adnak – a fenti rövid szöveg a mű egy későbbi pontján például arra: talányos módon egyszerre komolyan és ironikusan ad bölcs(*elkedő*) tanácsot, mi a teendő akkor, amikor az embert úgymond „ *helyzetbe hozzák* ”, no persze nem előnyös, hanem inkább számára nem kívánatos helyzetbe. Ellenállni hasztalan, ám azok, akik minket „ *ki akarnak szanálni* ” a társadalomból, illetve akik mindezt *egzekválják*, azaz mintegy fölülről elrendelt módon végrehajtják, *elvermelendők*. Az ellenállás haszontalansága és egyúttal szükségessége itt paradox módon egyszerre látszik jelen lenni, így aztán a megszólított igen nehéz, majdhogynem kivitelezhetetlen utasítás előtt találja magát...

utazásaid során, ... az élmények ... élvezetek halmozása
közé eső idő – intervallumokban, ... figyeld meg (- ! -) ...
a legjelentéktelenebbnek (a többség számára ...
teljességgel érdektelennek -) tartott történéseket ... / ...
— : fürkészd, ... majd' értelmezd ... a hangyaként
tolongó, nyüzsgő **HUMANOIDOK**, ... hangzásokra – építő ...
[- akár az artikulált nyelvi, ... szóbeli – közlés(*eke*)t ... - ! -
közelítő -] kommunikációs – jeleit, ... / ... taglejtéseit, ...
egyéb gesztusait. ——— **Hátha** (- valamiféle ... kivételes
szerencsé(*d*)nek köszönhetően -) ... **felfedezel köztük**
e g y – e g y ...
_____ :
E M B E R T _____ (is !) _____

A fenti, a könyv egy még távolabbi pontján, a közepe tájékán olvasható szövegében Bíró József, továbbra is domináló szarkasztikus-ironikus hangnemben igen súlyos értékítéletet fogalmaz meg: a mindenkori megszólított, amennyiben erre-arra bolyong a világban, halmozza az élvezeteket, s közben a hangyaként dolgozó, az elszemélytelenedett és teljesen pénz – centrikussá vált kapitalista társadalmak javait megtermelő *humanoidokkal* (ti. már csupán *emberszerűvé* degradálódott, de emberi minőségüket elvesztett, levetkőzött lényekkel) kommunikál, talán, ha óriási szerencséje van, egy-két **EMBER**T, azaz valódi, az ember jelzőre még mindig méltó emberi lényt is felfedez köztük. A biológiai ember-lét ugyanis még nem tesz valakit szükségszerűen, automatikusan **EMBER**rre, s olybá tűnik, oly korban élünk, melyben egyre több a *humanoid*, az emberszerű biológiai létező, akik a gondolkodást, a

tudatot, az erkölcsöt, az embert biológiai dimenzióin túl értelmes és gondolkodó lényé tevő attribútumaikat immár elveszítették, s egyre kevesebb a csupa nagybetűvel írható-írandó **EMBER**...

A kötet egy későbbi stádiumában az ember emberi minőségének elvesztésével szoros kapcsolatban jelenik meg az isteni ige, a teremtés motívuma, illetve az, ami mára az ember elembertelenedésével együtt maradt belőle:

KEZDET BEN VALA ... AZ ... IGE ! — : ...
azonban ... ————— :
... reád ... már csak ... a hamis, - álságos, - alantas, -
tétlen ... SUPERLĀTĪVUSOK ... ! ... *h a g y o m á n y o z ó d t a k .*

Az emberrel együtt tehát az ige, a nyelv, az egykor a világ őszinte és pontos leírására szolgáló nyelv is megromlott, elzüllött, becstelenné vált, és mára csupán a *hamis, álságos, alantas és tétlen superlativusok*, túlzó, magasztaló, dicsérő jelzők maradtak, melyek használatával a nálunk magasabb pozícióban lévő személyeknek való hízélgéssel előrébb és feljebb juthatunk. Bíró József értékítélete szerint tehát az ember mára sajnos nem más, mint társadalmi keretek között élő ösztönlény, aki a valaha a világ és önmaga megismerése, valamint az állatvilágból való kiemelkedése végett ajándékkul kapott nyelvet immár **szinte** semmi egyébire, csupán embertársai kizsákmányolására használja.

A kötet legvége felé található egyik szöveg ugyancsak szarkasztikus-ironikus, szemmel láthatólag mégis komoly és baljós értékítéletet fogalmaz meg korunk társadalmának tendenciáiról, s egyáltalában az emberi nemről:

a ... — : **SPORT**, — az úszás, a kerékpározás, a tekézés,
a labdarúgás, az íjászat, a hullám – lovaglás, a jégkorongozás, - ...
valamint ... — : számtalan egyéb ... ügyességi, technikai ...
– : ... *versenyzésre*, ... versenyeztetésre alkalmat – szolgáltató, ... – :
csábító – vonzó ... *emez – amaz* ... **is** ... **SPORT**, ... — :
... *viszont* ... kizárólag haszonszerzést – (*extra – profit*) –
jelentős pénzösszegek bezsebelését célzó (... *mint* – : ...
bikaviadal ... kutyaviadal ... kakasviadal ... *etc.*) – *battles*, ...
ezen különb’ – különb’ válfajainak életre – hívása, ... eltéveszthetetlenül
megfeleltethető ... az – : – előre – : – megfontolt – : – szándékkal, ...

nyereségvágyból elkövetett ... **GYILKOSSÁGOK (!)** ...

j o g i k a t e g ó r i á i v a l .

Az ember tehát lényegében semmitől sem riad vissza, ha anyagi haszonszerzésről van szó, az anyagi haszonszerzés gátlástalansága (példának okáért, ha az állatok lemészárlásával, indokolatlanul kegyetlen lemészárlásával jár együtt) semmivel sem jobb, menthetőbb erkölcsileg, mint a büntetőjog megítélése szerint is az egyik legaljasabb bűncselekménytípus, a nyereségvágyból elkövetett, ráadásul előre eltervelt gyilkosság... Az emberi önzés, kapzsiság, pénzsóvárság, mely posztmodern korunk értékvesztett társadalmát jellemzi, nem más, mint az egyik legsúlyosabb – jogi, erkölcsi és vallási – bűn, az ölés, a gyilkosság melegágya, az ember pedig a végén elvakultságában önmaga ellen fordul, s nem csupán embertársát, de közvetve önmagát gyilkolja meg. Bíró József **látszólag** – ha úgy vesszük – túloz, mikor a célzott haszonszerzést, az állatviadaloikat a nyereségvágyból elkövetett gyilkosság jogi kategóriájával azonosítja, ám oly módon mégsem túloz, hogy a mindenkori, a magunk hasznára és embertársaink kárára végrehajtott cselekedetek lehető és kiszámítható végeredményére figyelmezteti mindenkori olvasóját.

A kötet utolsó szövegegysége az alábbi rövid, négysoros alkotás:

távcsővel – (avagy ... színházi – gukker segítségével) –
vizslatnod ... a moslék tetején *úszó*, - **k í v á n a t o s**
pörköltmaradékot, - (... / ...) - ... mintha ... ——— :
bálnára vadásznál ... a ... tibeti fennsíkon.

Itt – no és persze nem csak itt, hanem még nagyon sok más szöveghelyen – a megszólított egyértelműen az éhező, még rendes élelmiszerhez sem jutó, a társadalom peremére szorult-szorított ember, aki még a mosléknek is jobb, ha örül, jobban teszi, ha pozitívan szemléli a felülről való, kioktató megszólítás ironikussága pedig a tibeti fennsíkon való bálnavadászat szürreális képével, képzetével pedig egyenesen az abszurd kategóriájába csap át, s itt érhető tetten, a költő mennyire *nem beszél komolyan* és mégis igen – komolyan beszél egyszerre, egyazon pillanatban...

E rövid, keresztmetszetszerű áttekintés révén átfogó és közeli képet kaphattunk arról, valójában miféle természetű irodalmi szövegeket is tartalmaz a *Trakta* című, szokatlan mini-próza- / prózavers-kötet. Ugyancsak Szepes Erika emeli ki alapos elemző tanulmányában, hogy a kötet egyes szám második személyű, megszólító struktúrája az intelemi irodalmi

évezredes hagyományt eleveníti fel, egyúttal mintegy ki is forgatva és a feje tetejére állítva azt, hiszen elég csak arra gondolnunk, hogy az *intelemirodalom* egészen korai alkotásai elsősorban uralkodókhoz szólnak és arra vonatkozó útmutatásokat tartalmaznak, miként uralkodjanak hatékonyan, meg nem kérdőjelezhető módon mindenkori népük, no és persze az általuk meghódított államok uralmuk alá hajtott lakossága felett. Itt viszont éppen a fordítottjáról van szó: ha a *Trakta* nem is minden egyes darabjának, de igen sok alkotásának szemmel látható, mindenfajta mélyebb filológiai utánajárás és elvontabb értelmezés nélkül a szövegekből kiolvasható megszólítottjai a társadalom aljára, peremére szorult és szorított emberek – éhezők, kisnyugdíjasok, munkanélküliek, hajléktalanok, jövedelmi szegénységben élők, tengődő, nyomorgó, emberi és állampolgári mivoltukból lassanként kivetkőzött és azt levetkőző, szerencsétlen emberek, mely egyébiránt korunk közép-európai és kelet-európai társadalmainak egyre, napról napra, évről évre szélesedő néptömege. Bár a *Trakta* – kötet 2003-ban látott napvilágot, a társadalom helyzete természetesen akkor sem volt sokkal jobb.

Bíró József tehát korunk társadalmának legrászorultabbjait látja el intelmekkel a mindennapi életvezetés terén, szinte mindenféle lehetséges, absztrakt és konkrét élethelyzetre kiterjesztve *tanácsrendszerét*, ezen intelmekbe pedig **látszólag** részvétlenség, gúny, magasról való, kíméletlen beszéd és a megszólítottaktól való bizonyos fokú *elkülönбöződés* vegyül... Bíró József beszélőjének ugyanis fő retorikai eszközei a szarkazmus, az irónia, helyenként pedig egyenesen az abszurd kategóriája, melynek okán szinte soha nem lehet tudni, a költői / prózaírói (?) beszélő vajon egyszerűen és részvétlen módon komolyan mondja-e, amit mond, vagy pedig sokszoros áttétel által úgy mondja komolyan, hogy egyúttal rávezeti olvasóját arra is, hogy amit mond, az nem más, mint súlyos, drámai – kritikája a világnak, az értékvesztett posztmodern és kapitalista társadalomnak, amelyben élünk. Bíró József valójában éppen, hogy azokkal az emberekkel vállal közösséget, (a végletekig) akiket első olvasásra a gúnnyal igencsak terhelt irónia verspróza-nyelvén szólít meg. Az áttételek csavarosak ugyan, de semmiképpen sem érthetetlenek...

S itt érdemes szólnunk a Bíró József költészetét egészen a kezdetektől fogva átható, olykor látszólag már-már szélsőségesen, a nyelv, a tartalom, az értelem felszámolását, de legalábbis átstrukturálását célzó, játékos – talányos – rejtjeles tipografizálásairól. A *Trakta* prózaversei írásképet, nyomdai megjelenésüket tekintve ugyanis éppoly fragmentáltak, az írásjelek látszólag túlzó használatával terheltek és elliptikusak, mint a szerző más, korábban és később keletkezett irodalmi alkotásai, befogadásukat azonban mindez nem nehezíti meg. Ha ugyanis a *Trakta* hatvanhárom, stilisztikailag letisztult és egyértelműen, egyenesen fogalmazó szövegről lehántjuk az írásképet és a részben rejtjelezett szöveget egyszerűen

átírjuk a magyar helyesírás szabályainak megfelelően, tiszta, követhető és következetes, meg nem törő, elharapásokkal, elhallgatásokkal, kihagyásokkal alig operáló, szintaktikailag és szemantikailag is teljesen koherens, rövid textusokat kapunk, melyek egészen egyszerű nyelvi eszköztárral fogalmaznak meg egyes szám második személyű felszólításokat, illetve általános érvényűnek szánt állításokat. A tipográfia ebben az esetben nem annyira jelentésképző, többletjelentés-képző tényezője a prózaversek / versprózák szövegeinek, inkább csak afféle kalauzoló elem, sorvezető az olvasó számára, hogy itt-ott álljon meg, gondolja végig / olvassa újra az eddig olvasottakat, illetve jelzi, melyek azok a szavak, jelentéselemek, melyek egyértelműen hangsúlyosak. A prózavers-szövegek tehát tipográfiai megjelenésüket tekintve avantgárd, formabontó és / vagy új formát konstituáló, a hagyományostól eltérő irodalmi művek, tartalmukat tekintve azonban szintaktikailag teljesen koherens, letisztult stílusban megszólaló, szentenciózus-minimalista alkotások, melyek retorikája többségükben nélkülözik az avantgárd irodalomra jellemző kihagyásos, jelentésfelszámoló-jelentésrejtő technikákat.

A *Trakta* prózaverseinek retorikai kíméletlensége már első olvasásra szembetűnik, e kíméletlenség azonban egyúttal a lehető legnagyobb emberséggel, humanizmussal párosul. Bíró József **látszólag** felülről, elérhetetlen magasságokból, önmagát mindentől és mindenkitől eltávolítva szólítja meg a társadalom legalján lévőket, mindez azonban csak retorikai fogás a költő – író részéről, semmi több – valójában éppen azokkal vállal közösséget, akiket mindenki más, előnyösebb helyzetben lévő ember megvet és lenéz. Azáltal, hogy **ránézésre** verbálisan *még egyet* belerúg a legalul lévő, önnön helyzetüket megfogalmazni és önmagukért szólani képtelen emberekbe: jéghideg – pontossággal leírja és elemzi helyzetüket, s egyúttal közösséget vállal velük. Ha kell, *a legaljáig* lesüllyed, hogy megtapasztalja azt, amiről és akiről beszél, s bizonyos szövegeiből az is kiolvasható, hogy a magát a nyomorult, kiszolgáltatott léthelyzetben lévőktől **látszatra** elhatárolódó költő maga (a társadalomban élő ember) sincs sokkalta külön helyzetben a végletes elembertelenedés kétezres évekbeli, látszólag oly fejlett és civilizált társadalmában...

Bár a *Trakta* hatvanhárom, műnemi-műfaji határokat feszegető opusa alapvetően a társadalom legalján helyet foglaló, kilátástalan helyzetükben már-már elembertelenedő kiszolgáltatottakat szólítja meg és ad nekik útmutatásokat ahhoz, hogyan éljék túl az egyre nagyobb egyenlőtlenségeket szülő, pénzorientált – társadalom közömbösségét. A vitriolos, maró iróniával írtak azonban túlmutatnak ezen a konkrét címzetti rétegen, minthogy, nem csupán megszólítanak, de metsző pontossággal leírnak, ábrázolnak, feltárnak és láttatnak olyan dolgokat, melyeket az emberiség bármely képviselője szeretne megkerülni és lehetőleg nem tudomásul venni, ám a helyzet ennél komplexebb, összetettebb, súlyosabb – a

megszólítás, a költemények címzettje általánossá válik, ugyanis Bíró József mindenkire, minden egyes emberhez szól, társadalmi-vagyoni helyzetre való tekintet nélkül. A vegetálókat ellátja életvezetési tanácsokkal, emellett (retorikailag), a drámai hitelesség kedvéért eltávolodást színlel, mindezen közben viszont a hites – közösséget véletlenül sem tagadja meg. Mint a minden körülmények között humanista eszmerendszerét valló értelmiségi, gondolkodásra invitálja a társadalom csúcsán elhelyezkedő *érinthatetlenek* kasztját is, – politikusokat, spekuláns üzletembereket, a kapitalizmus egyenlőtlenségeinek egyéb haszonélvezőit – *heréit*, teszi ezt annak ellenére –, hogy amúgy nyíltan vádolja őket...

A szarkazmus, az irónia és az abszurd regisztereivel átítatott kötet igazából nem más, mint gyilkos, elemi erővel az olvasó arcába robbanó társadalomkritika, mely implicit módon egyfajta társadalmi-gazdasági-politikai vita- és vádirattá emelkedik a hatvanhárom rövid terjedelmű írás egymásba illeszkedése által, s nem csupán tanácsot ad, kritizál vagy éppenséggel szenvtelenül leírja azt, ami minket körülvesz, amiben élünk és amivé önzésünkben és kapzsiságunkban lettünk, hanem cselekvésre, lázadásra, illetve akár a még nyíltan hazudott, valójában azonban a sok szempontból réges-régen zárt társadalom tetején helyet foglalók, az egyenlőtlenségekért felelőssé tehető *valakik* elszámoltatására is sarkallja mindenkori olvasóját. Bíró József felelősségteljesen, bölcsen, tisztán *beszél*, szembesít a korral amelyben élünk, a szélsőséges helyzetek sokaságával. Könyvműve ennek ellenére végig megmarad az embert (gyarló voltát *tudván tudva*) tiszteletben – tartó prózáirai alkotásnak.

A *Trakta* tehát, amint említettük érdekes, – s kivált – értékes állomás Bíró József költői pályáján, mivel műfaji határokat feszeget, s bár mini – prózákként definiálja műveit, prózaiságuk inkább, mint egyebekben, a szövegek profanításában, hétköznapi *prózaiságában*, semmint a klasszikus – prózát – idéző megszokottságokban keresendő. A *Trakta* egyedi és kiváló (megkérdőjelezhetetlenül) avantgarde alkotás, de ugyanakkor a lehető legtisztább realizmussal él, a legracionálisabb és leghagyományosabb grammatikával és szintaxissal, gyilkos humorral és véres komolysággal tájékoztatja mindenkori olvasóját arról, miben élt – él, mivé lett – lehet, hová vezet – vezethet további útja, s leplezetlen – hétköznapisággal, továbbá *áttételesen* is felszólítja, a tapasztaltak ellenére igyekezzék **EMBERNEK** maradni az immár visszavonhatatlanul elfajzottnak mutakozó *világban*...